

Florea IONCIOAIA

DE LA "SPIRITUL PARTINIC"

LA ISTORIA DE PARASTAS

Autor al câtorva volume de documente, apoi al unei apreciate analize privind ideile politice de la sfârșitul secolului XVIII, **Vlad Georgescu** era în martie 1977, când intra în conflict cu autoritățile comuniste din România, un specialist reputat al cărui proiect intelectual era deja bine afirmat. Cărțile sale din anii '80, apărute de data aceasta în exil – o sinteză de istorie a românilor, ca și una dedicată ideilor politice românești de la 1369 la 1868, aceasta din urmă în chiar anul prematurii sale dispariții (1988) –, îi confirmau o carieră intelectuală exemplară. În plus, pentru mulți români, numele său este legat de jurnalistica difuzată de postul de radio "Europa Liberă", al cărui director un timp a și fost.

Volumul *Politică și istorie. Cazul comuniștilor români (1944-1977)*, apărut în 1991 la Editura Humanitas, sub îngrijirea regretatului Radu Popa, a fost tipărit pentru prima dată la cunoscuta *Ion Dumitru Verlag* din München, în 1981, având la bază un material scris, după câte se pare, înainte de emigrarea autorului în Occident, aceasta constituind chiar una din motivațiile primei sale încarcerări de către Securitate, în martie '77.

Citit astăzi, textul acestei cărți poate sugera cel puțin două lecturi. Mai întâi, este de semnalat în *Politică și istorie* un discurs profesional: o critică din interiorul disciplinei cu privire la servituțile istoriografiei românești sub comuniști. În al doilea rând, textul respectiv poate fi privit ca un discurs ideologic, de opoziție la regimul neo-stalinist al lui Ceaușescu, mai vizibilă aceasta cel puțin în ultima sa parte, când autorul încearcă să-și generalizeze considerațiile și să sugereze un **ce-i de făcut?**, care depășește cadrul unei simple dezbateri profesionale și care trebuie pus obligatoriu în relație cu întregul context ideologic al anului 1977.

Tema pe care Vlad Georgescu o urmărește aici – influența pe care a putut-o avea politica, în varianta sa practică în România de comuniști după război, asupra

istoriei, mai exact spus, asupra modului de a scrie istoria – nu e nouă și nici specifică doar unui regim comunist. Autorul începe de altminteri prin a observa natura dintotdeauna ambiguă și complicată a raporturilor dintre politică și istorie. Căci, pe de o parte, istoriografia își găsește o motivație și o finalitate în angajamentul politic, pe de alta, acest "concubinaj" adesea silit este amenințat mereu de efecte perverse. Deși istoricii au râvnit adesea să influențeze decizia politică, ei au reușit rareori s-o facă. În schimb – de unde și eterna dificultate, dacă nu imposibilitate, a scrisului istoric de a se contura ca un discurs critic independent – istoriografia a fost adesea obligată să urmeze îndeaproape inflexiunile politicii. Nu e greu de constatat, pe deasupra, că în această relație, ambele domenii ies mai devreme sau mai târziu în pierdere. Lăsându-se sedus de politică, discursul istoriografic își pierde din verosimilitate și autonomie ca discurs intelectual, sfârșind prin a fi asimilat pur și simplu discursului politic. În același timp, forțând istoria să se supună intereselor sale, politica renunță la o formă subtilă de control social și preia în contul său întreaga durată - consumată, actuală sau potențială - a unei comunități.

Sub comuniști, istoria a fost plasată de la început și fără prea multă vorbă în umbra documentului de partid. Trecutul își pierde semnificația sa de "rezervație științifică", pentru a deveni teritoriul imaginar în care se originează prezentul și mai ales viitorul, miza și reperul fundamental ale oricărei istorii de partid. O cauzalitate nesfârșită și infernală leagă tot acest proiect de final istoric de evenimentele considerate semnificative din trecut. Totul se va fi petrecut pentru că a fost necesar și obiectiv să se petreacă: revoluția engleză determină revoluția comunistă, care nu exprimă altceva decît maniera prin care Ideea, în cazul de față **lupta de clasă**, vrea să exprime Progresul în istorie. O melodramă a cărei retorică argumentativă de factură pur axiomatică pleca invariabil de la o schemă teleologică rudimentară: căderea în păcat, perseverența în rău și misia soteriologică a clasei muncitoare, semnele redempțiunii din prezent și viitorul glorios care pune capăt Istoriei și instaurează fericirea universală. Un scenariu istoric în care totul se petrece ca de la sine înțeles, în care nu e loc pentru enigmă sau efecte fără o cauză de natură ideologică

Uzând de experiența sa directă ca și de o solidă documentare, autorul reconstituie etapele și principalele forme pe care le-a îmbrăcat relația dintre politică și istorie de la venirea la putere a regimului comunist în România până în anul când lucrarea a fost încheiată, respectiv 1977. Cele șase capitole sunt precedate de o scurtă introducere teoretică și, în ediția de față, se încheie cu o postfață a celui care s-a ocupat de această reeditare, istoricul Radu Popa. Primele patru constituie eșafodajul documentar și, la o privire cît de superficială, mărturisesc un efort de investigație remarcabil. Titlurile lor, singure chiar, pot scuti cititorul de a merge mai departe: **I. "Frontul istoric" stabilește adevărul (1944-1960); II. Începutul rein-**

terpretării adevărilor istorice abia reinterpretate (1960-1965); III. Relaxarea ideologică (1965-1971); IV. Culturicii și noile mituri (1971- 1977).

Aceste capitole pot constitui chiar, pentru un cititor străin și detașat de aceste lucruri, o lectură de-a dreptul amuzantă. Într-o manieră cronologică ne este prezentată evoluția disciplinei istorice în raport cu agresiunea sistemului politic, mai concret, e vorba de toate reinterpretările succesive ale istoriei sub presiunea factorilor extra-științifici operate după venirea comuniștilor la putere. Strategia PCR de a-și subordona istoria și istoricii a fost destul de simplă și ea s-a repetat ori de câte ori regimul a cunoscut anumite schimbări. Ea începea prin diverse tentative de a-și apropia intelectualii de stânga sau cei "cu vederi progresiste" (eternii "tovarăși de drum"), continua printr-o epurare și prin instituirea unor orientări obligatorii și se încheia întotdeauna printr-o reorganizare administrativă a cercetării și a instituțiilor care produc discurs cultural.

Primul program de orientare jdanovistă, devenit pentru câțiva ani un text de bază în rescrierea de pe poziții "progresiste" a temporalității naționale, datează din 1947 și aparține lui Mihail Roller, cu ale sale neverosimile *Probleme de istorie*. La el aderă câțiva oportuniști, gen C.Daicoviciu, dar terenul va fi cucerit numai pe cale administrativă printr-o succesiune neîntreruptă de epurări universitare, prin marginalizarea, încarcerarea sau chiar asasinarea unora dintre istoricii cei mai valoroși, iar apoi prin desființarea vechilor structuri de organizare a vieții științifice (Institutele de cercetare, catedrele, revistele de specialitate etc.). Dacă până atunci, partidul inspirase doar programe orientative și încerca să-și racoleze prozești, începând din 1949, prin Leonte Răutu (titlul broșurii sale este cu adevărat remarcabil: *Împotriva cosmopolitismului și obiectivismului în științele sociale*), istoria este integrată "frontului ideologic" devenind o autentică "știință socială", cu responsabilități ("sarcini") politice și transformată într-un instrument al Partidului. Lipsită așadar de orice autonomie, rescrisă ori de câte ori interesele politice imediate o cereau, mai poate fi ea considerată o "știință" sau măcar ca fiind capabilă de a emite un discurs cultural credibil? Militantă istoria fusese și până atunci, dar anagajamentul său civic, chiar ieșit adesea din "marginile adevărului", nu era dirijat pe cale administrativă, nu servea atât de manifest un partid anume pentru a nu mai spune că el era oarecum justificat în ordinea lucrurilor, ca o armă într-o luptă colectivă profund legitimă .

Începând așadar cu acești ani, istoria este în fine "tratată științific", în spirit partinic, descoperindu-se brusc virtuțile proximității rusești (vezi aici, faimoasele teze în legătură cu caracterul slav al limbii române și, în general, influența profund pozitivă a civilizației rusești asupra românilor etc.). Paralel, se produce o violentă denunțare a istoriografiei anterioare, "burgheze și imperialiste" . Citatele din Stalin

sau din "clasici" inspirau orice încercare de explicație istorică. Vedetele noului teritoriu intelectual rezultat sunt istorici formați prin directivă de partid, tip V. Liveanu, N. Pietreanu, Gh. Țuțui etc., în timp ce, din vechile generații, mulți dispar aproape cu totul – unii abia semnând cu pseudonim –, rămân în arenă câțiva "pocăiți", dintre cei trecuți intempestiv de la verde la roșu, ca și o mână de profesioniști izolați.

Destalinizarea istoriografiei de după 1960 aduce cu sine reinterpretarea potrivit noii norme ideologice a ceea ce abia fusese interpretat. Se începe inevitabil printr-o reorganizare a instituțiilor prea compromise, derusificarea și rebotezarea lor, o nouă epurare – de data aceasta, fie a unor stalinști prea zeloși, fie a unor adversari interni – și o nouă tentativă de a-și găsi noi "tovarăși de drum". Dar lucrul cel mai important, pe lângă derusificarea istoriei și a istoriografiei, îl constituie acceptarea trecutului necomunist. Aceasta a făcut posibilă revenirea – chiar parțială și condiționată – pe scena științifică a unor mari istorici formați în perioada interbelică (M. Berza, C.C. Giurescu, I. Nistor, D.M. Pippidi), permisiunea de a-i cita pozitiv sau chiar de a-i edita pe unii istorici anteriori, ca și liberalizarea oarecum a contactelor cu lumea științifică europeană. Până atunci o grilă de lectură obligatorie a faptului istoric, marxismul pare după 1960 mai mult un simplu cadru teoretic decât o normă obligatorie. Aceasta a permis o relativă nuanțare a explicației istorice, făcându-se posibilă reintegrarea în durată națională a unor momente istorice inexistente până atunci sau amintite ca exemplu de catastrofă (Marea Unire, Junimea). Epoca rămâne în primul rând prin tratatul de *Istorie a României*, operă contradictorie, din care n-au apărut decât patru volume (ultimul, care se ocupa de perioada contemporană, fiind topit), dar unică în istoriografia noastră ca tip de întreprindere intelectuală.

"Vârsta de aur" a raporturilor dintre politică și istorie sub comuniști, i se pare lui Vlad Georgescu a fi perioada de relaxare ideologică dintre 1965 și 1971. Aceasta datorită prelungirii liberalizării regimului, începută în ultimii ani ai lui Dej, și mai ales, datorită dezinteresului oficial față de istorie. Un dezinteres ce-i pare autorului inexplicabil, dar de care scrisul istoric a profitat. Este probabil că Ceaușescu era prins de o poză "tehnocratică", o viziune politică mai pragmatică prin care încerca să se diferențieze și să se sustragă astfel tutelei "bătrânilor" rechini ai Partidului și celei sovietice deopotrivă. Este adevărat că Ceaușescu nu avea încă despre sine imaginea de mai apoi, identică aproape cu aceea a unui erou-civilizator. Pe atunci, secretarul general al Partidului nu era decât un funcționar superior de partid, mai tânăr și mai liberal decât colegii săi, de extracție modestă și orgolios de aceasta. Obsesiile voievodale nu-l încercau deocamdată.

Pe de alta, regimul avea nevoie, în beneficiul tendințelor sale autonomiste față de Moscova, de intelectuali, căci prin ei Ceaușescu putea difuza în Occident, de unde aștepta spijin financiar pentru proiectele sale economice, imaginea unui comunism tolerant și detașat de sovietici. Ca urmare, istoricii pot călători și întreține relații cu lumea științifică mondială mult mai facil, se pot ocupa liber de teme care-i interesau (chiar dacă nu și publica la fel), în timp ce dosarul și originea socială nu mai constituie aceeași barieră pentru accesul în facultățile de istorie pentru studenți ca și pentru cadrele didactice ca altădată.

Criza cehoslovacă îl pune pe Ceaușescu în postura să descopere alături de solitudinea diferenței și riscurile ereziei în sistemul sovietic, valoarea sentimentului național și modul cum poate fi acesta folosit în legitimarea discursului ideologic. De acum încolo, dezinteresul se transformă rapid într-o adevărată febră "megalohistoriomanică". Decorul istoric, în forma sa mai ales folclorizantă, devine parte componentă a ceremonialului Puterii. Se aniversează mai orice și totul este împins către originile traco-getice. Adevărul încetează să mai reprezinte o miză în primul rând științifică, el redevine partinic. Ce se petrece după instituționalizarea faimoaselor "teze din iulie 1971" nu reprezintă doar o revenire la filonul stalinist. Avem în față o mutație de ordin ideologic, căci se reușește a se amesteca valori fundamentale distincte, cum ar fi naționalismul cu ideologia comunistă sau, la un alt nivel, cultul voievozilor cu principiul luptei de clasă, un anti-rusism tot mai puțin voalat cu o punere la îndoială – la nivelul discursului intelectual, vorbesc – a valorilor occidentale.

Pentru a patra oară de la instaurarea la putere a comuniștilor în România, istoria este iarăși reinterpretată și anexată textului de partid. Ea devine acum, datorită imageriei festiviste pe care o cultivă progresiv, până la completa golire de sens a oricărei aniversări, o istorie de parastas. Conform unei strategii deja repetată, Partidul trece la o nouă reorganizare a instituțiilor, cea mai importantă fiind trecerea cercetării istorice de sub tutela Academiei (în acel moment, încă o instituție onorabilă) sub cea a culturnicilor grupați într-o Academie de Științe Sociale și Politice, în fapt o pură instituție de partid. Aceasta aduce cu sine o ruptură în interiorul profesiei, care se manifestă printr-o luptă inegală între două direcții. Pe de o parte, încercarea de a continua o direcție normală, nepolitizantă, ce se afirmă în același timp ca un mod de rezistență intelectuală față de rigorile tot mai vehemente ale regimului, iar de cealaltă parte, o istoriografie care se transformă vizibil în simplă propagandă de partid: un menaj cu rezultate catastrofale atât pentru istoriografie cât și pentru partid. Vlad Georgescu se referă cu precădere la această din urmă tendință, care dacă n-a avut nici o valoare științifică a contaminat mult mai puternic spiritul public și a putut compromite istoriografia în totalitatea sa, așa cum nici epoca stalinista n-o făcuse. Căci, finalmente, între cele două

direcții, publicul nu poate percepe mari distanțe, separațiile nefiind întotdeauna foarte clare. E adevărat că presiunea discursului politic e mai abilă acum, dar pe de altă parte, spre deosebire de anii '50, inaderența la spiritul său era mai puțin gravă, istoricul avea o marjă de manevră mai mare.

Pe lângă toate, epoca e dominată de apariția unui nou model de culturnic, diferit de cel al anilor '50 prin faptul că nu se mulțumea să ramână un simplu funcționar de partid, mândru de ignoranța sa proletară neatinsă de virușii culturii burgheze, dar care se voia a fi un erudit, un spirit subțire ce prefera eseul, pentru a-și pune în valoare "enciclopedismul" ca și beția de cuvinte de care suferea în mod irecuperabil. Ei scriu de toate, ocupându-se cu o egală "competență", cum remarcă Vlad Georgescu, de mișcarea muncitorească și de cultura geto-dacică, de 1907 ca și de "mileniul întunecat". Fenomenul este însoțit, ca în anii '50, de o nouă serie de oportuniste. Este inevitabil, mi se pare, ca unui cuplu ca Mușat și Ardeleanu să li se atașeze și un Ștefan Pascu, un Mihnea Gheorghiu, un Ion Pătroișiu sau Gh. Ioniță etc. să fie discutați împreună cu alți colaboraționiști notorii ca Florin Constantiniu sau Gheorghe Buzatu. Dacă primii fuseseră produși în serie la "Ștefan Gheorghiu", posesori ai unui doctorat înainte de a avea diploma de bacalaureat, în realitate niște etern diletanți (dar care, se uită adesea, hotărâu asupra întregii comunități istoriografice), ceilalți veneau cu un capital profesional solid. Se practica adesea jocul dublu și de aceea apele par azi mai greu de separat. Se întâmplă în aceste circumstanțe un fenomen care după 1989 s-a resimțit dramatic. Cercetătorii serioși, pentru a nu fi compromiși, se refugiau tot mai mult în teme și epoci care le asigurau un minimum de protecție intelectuală. Istoria contemporană ramânea de aceea aproape complet la dispoziția culturnicilor sau colaboraționismului. Intens mediatizați, culturnicii devin noul model al istoricului: partinic, bine "orientat", "patriot" cu simbricie. Treptat, tot felul de texte vagi, pe teme indicate în documentele de partid, dospind de citate din Ceaușescu, inundă masiv piața.

Ultimele două capitole încearcă o punere în perspectivă a maladiilor istoriografiei române postbelice, o privire sintetică și o schiță a unui program minimal pentru redresare. Vlad Georgescu observă că, veritabil mod de existență al clasei politice românești, "complexul istoric" a golit de sens multe din valorile noastre printr-o utilizare abuzivă. El atrage atenția că drumul pe care se merge, suntem în martie 1977, duce la sinucidere, atât pentru comuniști dar mai ales pentru țară. Ceea ce s-a și petrecut. Soluțiile sale însă nu sunt pe măsura analizei și nu ies din cadrele momentului căruia i-au fost destinate.

Postfața (scrisă în aprilie '90), aparținând istoricului Radu Popa, autor el însuși al unei analize asemănătoare (*Arheologia românească sub presiune. Activiști și securiști în templul lui Clio*, apărut în primele numere ale revistei "22"), se ocupă

tocmai de influența cărții în epocă dar și de posteritatea sa, în timpul de față. Radu Popa remarcă faptul că lucrarea a fost puțin cunoscută la momentul său și deci că nu a putut provoca prea mult câmpul istoriografic românesc al acelei perioade, însă și că maladia identificată de Vlad Georgescu continuă să facă victime: discursul istoriografiei oficiale de ieri se prelungește cu un succes surprinzător chiar și după prabușirea sistemului politic care la întreținut. Mai mult, el e astăzi un bun capital politic. Nimeni nu mai vorbește acum în termeni total negativi de actul colaborării cu regimul lui Ceaușescu. Cei considerați – și nu doar de autor – vinovați de falsificarea și manipularea actului istoriografic în beneficiul unui sistem fundamental opresiv (aceasta Radu Popa n-o putea prevedea în acel moment!) sunt din nou ce-au fost și încă mai mult decât atât. Este un semn că, din nefericire, deși "datată" fatalmente, cartea nu și-a consumat încă destinul.